DOI (Article): <https://doi.org/10.31108/2.2020.4.21.11>

УДК 159.92: 316.66

Чаусова Тетяна

ВНУТРІШНЯ СВОБОДА ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО ЛІДЕРСТВА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Чаусова Тетяна. Внутрішня свобода як ціннісна основа розвитку здатності до лідерства майбутніх психологів.

Вступ. Проблема розвитку внутрішньої свободи та лідерських якостей у майбутніх психологів як ключових здатностей сучасних фахівців набуває особливого значення в умовах сьогодення.

Мета дослідження: вивчити особливості внутрішньої свободи як ціннісної основи розвитку здатності до лідерства майбутніх психологів загалом та в закладах вищої освіти різних форм власності зокрема.

Методи. Для проведення дослідження використані методи тестування та математичні методи статистики.

Результати дослідження. Доведено, що внутрішня свобода особистості та лідерський потенціал у майбутніх психологів проявляються доволі слабо. Установлено взаємозв'язок внутрішньої свободи особистості майбутніх психологів з їх лідерським потенціалом загалом і залежно від форми власності закладу вищої освіти, в якому вони навчаються, зокрема.

Висновки. Отримані результати можуть бути використані у підготовці майбутніх психологів під час навчання у закладах вищої освіти для розвитку й прояву лідерських якостей у подальшій професійній діяльності.

Ключові слова: лідерство, здатність до лідерства, лідерські якості, майбутні психологи, внутрішня свобода особистості, заклади вищої освіти приватної та державної форм власності.

Чаусова Татьяна. Внутренняя свобода как ценностная основа развития способности к лидерству будущих психологов.

Введение. Проблема развития внутренней свободы и лидерских качеств у будущих психологов как ключевых способностей современных специалистов приобретает особое значение в условиях современности.

Цель исследования: изучить особенности внутренней свободы как ценностной основы способности к лидерству будущих психологов в целом и в учреждениях высшего образования различных форм собственности в частности.

Методы. Для проведения исследования использованы методы тестирования и математические методы статистики.

Результаты исследования. Доказано, что внутренняя свобода личности и лидерский потенциал у будущих психологов проявляется довольно слабо. Установлена взаимосвязь внутренней свободы личности будущих психологов с их лидерским потенциалом в целом и в зависимости от формы собственности учреждения высшего образования, в котором они обучаются.

Выводы. Полученные результаты могут быть использованы в подготовке будущих психологов во время обучения в учреждениях высшего образования для развития и проявления лидерских качеств в дальнейшей профессиональной деятельности

Ключевые слова: лидерство, способность к лидерству, лидерские качества, внутренняя свобода личности, будущие психологи, учреждения высшего образования частной и государственной форм собственности.

Вступ. Вибір Україною європейського вектору розвитку та проголошення в якості пріоритету такого розвитку побудову громадянського суспільства зумовили запит на

особистість нової формації, однією з провідних характеристик якої є внутрішня свобода, що забезпечує здатність до вільного вибору свого індивідуального шляху розвитку, самоуправління у процесі особистісної та професійної самореалізації тощо.

На думку дослідників Б. Братусь (1997), В. Чорнобровкіна (2015) та ін., внутрішня свобода передбачає: 1) позитивну емоційну оцінку суб'єктом себе та світу, що становить основне відчуття надійності світу; 2) сприйняття себе як людини, здатної діяти адекватно та успішно; 3) переконаність у праві вибору власної та особистої відповідальності за власні дії та, водночас, невтручання у ті справи та події, які є сферою самовизначення та відповідальності інших людей чи соціальних груп; 4) усвідомлення можливостей та меж вплив світу на людину і людини на світ; 5) духовне самовизначення у ціннісному ставленні до світу, людей, себе; розуміння власної унікальності і водночас єдності зі світом тощо.

Внутрішня свобода зумовлена досвідом, який накопичує в собі досвід відносин особистості зі світом, стосунків з іншими людьми та ставлення до себе, набутий протягом усього життя (Сердюк, 2017) і пов'язана з можливістю вибору тієї чи іншої позиції, втілюється у вчинках людини, в обраній нею позиції, в її ставленні до інших людей. Водночас, складні реалії сьогодення спричиняють ефект «масовізації» людини, яка втрачає свою внутрішню самостійність, «знеособлюється», переживає глибоку тривогу перед прийдешніми кризами й можливою втратою професії (Москаленко, 2014).

Відповідно зростають вимоги до підготовки практичних психологів, які будуть надавати кваліфіковану психологічну допомогу особистості у складних життєвих ситуаціях, проявляючи високий рівень здатності до лідерства й самолідерства (лідерського потенціалу) в процесі конструктивної підтримки себе й клієнтів.

За С. Калашниковою (2011), лідерський потенціал являє собою сукупність внутрішніх потреб, можливостей, засобів, ціннісного ставлення, які сприяють досягненню такого рівня інтеграції компетентності, відповідальності, активності і комунікабельності, що забезпечує провідний вплив на членів групи при спільному вирішенні завдань у різних видах життєдіяльності та задає позитивну спрямованість процесу професійного становлення (Калашникова, 2011: 326–327).

Лідерський потенціал характеризує ступінь активності життєвої позиції особистості, її здатності ініціювати, розвивати контакти з оточуючими, впливати на них (Karabuschenko & Petrovskaya, 2019). У зв'язку з цим В. Міляєва (2011) вказує на риси, з яких складається лідерський потенціал, акцентуючи увагу на таких з них, як: комунікабельність, цілеспрямованість, відповідальність, наполегливість, мотивація до успіху, позитивна самооцінка, упевненість у собі, щирість, рішучість, розвинута інтуїція, чутливість, готовність до ризику (інноваційність) та ін. (Міляєва, 2011: 142).

В. Дмитрієва (2011) зауважує, що готовність стати лідером свого життя потребує від людини взяття на себе відповідальності за свої рішення та їх наслідки (Дмитрієва, 2011). Солідарні з науковцями І. Салихова & Д. Антипова (2014), які до провідних рис лідерства відносять такі, як: екологічність, володіння інноваційним мисленням, пасіонарність, внутрішня свобода, комунікативність тощо (Салихова & Антипова, 2014).

Також, численні дослідження різних років дають підстави для припущення про зв'язок внутрішньої свободи особистості та тих її якостей, що дотичні до лідерського потенціалу (Amram, 2020; Bischoff, 2020; Bondarchuk, 2018; Бояцис & Макки, 2007, Гупа & Пономарьов, О. С., 2016; Bertsch, Nguyen, Alford, Baran, Ondracek & Reynen, 2017; Blanchard, Fowler & Hawkins, 2005, etc).

Водночас, практика підготовки майбутніх психологів свідчить, що значна їх частина не здобуває у процесі навчання у закладі вищої освіти необхідних якостей лідера, які значною мірою визначають їх становлення і успіх у професійній діяльності: напористість (бажання

досягнення успіху, амбіції, ініціатива), щирість та винахідливість (довіра до себе, відкритість), мотивація лідерства (ставлення до лідерства як до особливого виду діяльності, вплив на навколишніх з метою досягнення спільної мети), асертивність (самоповага, віра у власні здібності), креативність (життєтворчість, оригінальність та гнучкість мислення), компетентність (знання про закономірності діяльності колективу та уміння втілювати ці знання у практику діяльності) тощо. Таким чином, ситуація соціально-економічної нестабільності та невизначеності у державі, зміст підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти об'єктивно впливають на розуміння та актуалізацію майбутніми психологами їх внутрішньої свободи та лідерських якостей (Дмитрієва, 2011).

Відповідно актуалізується проблема розвитку здатності до лідерства майбутніх психологів, пошуку особистісних чинників та умов, що сприяють такому розвитку, в тому числі на рівні специфіки закладів вищої освіти, в яких така підготовка здійснюється.

Мета дослідження – вивчити особливості внутрішньої свободи як ціннісної основи розвитку здатності до лідерства майбутніх психологів в закладах вищої освіти різних форм власності.

Завдання дослідження:

1) дослідити рівні та чинники внутрішньої свободи й здатності до лідерства у майбутніх психологів;

2) проаналізувати особливості взаємозв'язку внутрішньої свободи та здатності до лідерства майбутніх психологів у закладах вищої освіти приватної та державної форм власності.

Методи та організація дослідження. У дослідженні було використано опитувальник В. Чернобровкіної «Я і світ», який містить 4 шкали: 1) позитивна життєва позиція, 2) психологічна межа «Я»; 3) детермінація та самодетермінація; 4) екзистенційний погляд на життя, які в сукупності визначають показники та загальний рівень внутрішньої свободи особистості (Чернобровкіна, 2012),

Рівні здатності до лідерства або лідерського потенціалу (низький, середній, високий та схильність до диктату) вивчалися за методикою Р. Немова (1998) «Здатність до лідерства» (Немов, 1998: 517–521).

Вибірка дослідження. У дослідження взяли участь 482 майбутніх психологи з різних регіонів України, з яких 76,7% навчаються у закладах вищої освіти державної, а 23,3% – у закладах вищої освіти приватної форми власності.

Результати дослідження та їх обговорення. На першому етапі емпіричного дослідження за допомогою опитувальника В. Чернобровкіної (2012) виявлено рівні розвитку складових і загальний рівень внутрішньої свободи особистості досліджуваних психологів (табл. 1).

Як випливає з даних, наведених у табл. 1, внутрішня свобода особистості у майбутніх психологів проявляється доволі слабо. Високі й «хороші» рівні за загальним показником «Внутрішня свобода» виявлено у 12,2% та 34,9% досліджуваних відповідно, вони характеризуються позитивно-оптимістичним ставленням до життя, довірою до себе та інших, що водночас узгоджується зі здатністю конструктивно протистояти спробам зовнішнього тиску або маніпулювання, здатністю брати на себе відповідальність за власні дії та вибори, відмежовуючи сферу відповідальності інших, невтручанням в особистий простір інших і захистом свого життя від небажаних втручань, власною життєвою філософією і життєвим шляхом.

Занижені та низькі оцінки за сумарним показником опитувальника встановлено у 27,4% та 24,5% респондентів відповідно, що свідчить про домінування полюса залежності у відносинах людини зі світом, негативними установками на себе й тих, хто навколо, втрату впевненості у собі у складних ситуаціях життя. Таким чином, відсутність досвіду

конструктивної взаємодії зі світом стає причиною збідненої життєвої філософії, у якій відсутнє усвідомлення цінності особистої свободи людини.

Таблиця 1

**Розподіл майбутніх психологів за рівнями
внутрішньої свободи та її показників**

Показники внутрішньої свободи	Рівні (кількість досліджуваних, у %)			
	низький	знижений	«хороший»	високий
Позитивна життєва позиція	25,7	36,1	31,1	7,1
Психологічна межа «Я»	19,1	35,3	29,9	15,8
Детермінація та самодетермінація	19,1	31,1	40,2	9,5
Екзистенційний погляд на життя	13,3	37,3	34,4	14,9
Загальний показник внутрішньої свободи	24,5	27,4	34,9	12,2

Детальний аналіз за шкалами зазначеної методики показав, що за шкалою «Позитивна життєва позиція» високий рівень виявлено лише у 7,1% досліджуваних, які характеризуються довірою до світу, інших людей і себе, оптимістичним поглядом у майбутнє, здатністю спиратися на себе й людей, які поряд, надавати та отримувати підтримку. Їхня провідна життєва позиція «Я»+ Світ +». Близьким до цих характеристик є «хороший» рівень, який властивий близько третини (31,1%) майбутніх психологів. Водночас більше половини досліджуваних характеризуються або зниженим (36,1%) з приховано негативним базовим емоційним фоном життя, помірною невпевненістю в собі та недовірою до світу й людей, або низьким (25,%) рівнями зазначеної шкали.

Щодо другої шкали «Психологічна межа «Я»», то високий її рівень виявлено у 15,8%. Це свідчить про стійку психологічну межу «Я» респондентів, уміння висловлювати свою позицію, здатність не підлягати впливу тих, хто навколо, якщо їхні очікування суперечать власним потребам та цілям, здатність до свідомого вибору на основі власних орієнтирів тощо. «Хороший» рівень за зазначеною шкалою виявлений у 29,9% досліджуваних, що характеризується імпульсивністю, певною незалежністю від впливу і очікувань інших на власну поведінку, якщо ці впливи суперечать власним цілям. Майже половина респондентів за другою шкалою виявили знижений (35,3%) і низький (19,1%) рівні, які характеризуються схильністю до вияву залежності від інших, несамостійністю у прийнятті рішень, неспроможністю відстоювати власну позицію, бути незалежним у своїх почуттях, настрої та діях.

За шкалою «Детермінація та самодетермінація» високий рівень виявлено лише у 9,5% досліджуваних, що проявляється у впевненості у власній спроможності розв'язувати складні життєві ситуації, здатності виявляти стійкість у стресовій ситуації, установці на можливість саморозвитку. У 40,2% досліджуваних встановлено «хороший» рівень, що характеризується відчуттям власної сили в протистоянні складним обставинам життя, переконання про спроможність долати труднощі, спрямовувати процес свого життя в напрямку бажаних цілей.

У половини респондентів встановлено знижений (31,1%) та низький (19,1%) рівні, що виявляється у переконанні про власну спроможність протистояти життєвим випробуванням,

бути стійким у стресових ситуаціях, долати труднощі, орієнтації на минуле замість прагнення в майбутнє.

Щодо четвертої шкали «Екзистенційний погляд на життя» майже у половини досліджуваних виявлено високий (14,9%) і «хороший» (34,4%) рівні, які характеризуються стійкими переконаннями про екзистенційний аспект людського існування, усвідомленням й прийняттям цінності сенсу життя, свободи й відповідальності людини у виборі власного шляху. Знижена норма виявлена у 37,3% респондентів, що виражається у обмеженому смисловому «обрії» життєвої філософії. Низький рівень встановлений у 13,3% досліджуваних, що виявляється у збідненості життєвої філософії і знеціненні вищих життєвих сенсів.

Крім того, за методикою Р. Немова визначалася здатність до лідерства майбутніх психологів, яка виявилась доволі невисокою (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл майбутніх психологів за рівнями лідерського потенціалу

Рівні лідерського потенціалу	Кількість досліджуваних, у %
низький	17,8
середній	51,5
високий	22,0
схильність до диктату	8,7

Так, з табл. 2 видно, що високий рівень лідерського потенціалу притаманний лише 22,0% досліджуваних, що характеризується низкою здібностей і вмінь, якими мусить володіти лідер для постійного успіху у професійній діяльності: харизматичність, цілеспрямованість, амбітність, взаємоповага, рішучість, віра в свої сили, внутрішня свобода, здатність ефективно і переконливо спілкуватися, знаходити компроміс і мотивувати навколишніх, передбачати майбутні перспективи, об'єктивно порівнювати свої ідеї і плани із сучасною дійсністю.

На жаль, на практиці більшість майбутніх психологів, які здобувають освіту у ЗВО в межах «знаннєвого» підходу до професійної підготовки, після закінчення навчання демонструють неготовність до самостійної життєдіяльності в сучасному суспільстві, неадекватно оцінюють соціокультурну ситуацію, невпевнені в собі. Так, у майже половини респондентів виявлено середній і низький рівень розвитку лідерського потенціалу (51,5% та 17,8% відповідно). При цьому 8,7% майбутніх психологів виявили схильність до диктаторства.

Отже, виникає протиріччя між потребою суспільства й ринку праці у фахівцях нової формації з чіткими життєстверджуючими позиціями, задатками лідера та певною системою цінностей і недостатньою розробленістю у психолого-педагогічній науці теорії і практики формування у майбутніх фахівців цих необхідних якостей у процесі навчання у закладах вищої освіти.

На наступному етапі емпіричного дослідження визначалися особливості взаємозв'язку внутрішньої свободи особистості майбутніх психологів та їх лідерського потенціалу загалом і залежно від форми власності закладу вищої освіти, в якому вони навчаються, зокрема.

Так, за результатами дисперсійного аналізу виявлено зв'язок між внутрішньою свободою і лідерським потенціалом майбутніх психологів (рис. 1).

Рис. 1. Особливості взаємозв'язку внутрішньої свободи та рівнів розвитку лідерського потенціалом майбутніх психологів

Як випливає з рис. 1, зі зростанням показників внутрішньої свободи, рівні лідерського потенціалу майбутніх психологів є вищими ($p < 0,01$). Примітно при цьому, що зі зростанням показників до набуття схильності до диктату показники внутрішньої свободи досліджуваних стають значно нижчими, сягаючи практично тих її меж, що співвідносяться із низькими показниками. Останнє узгоджується з працями (Гронский, 2018), в яких проаналізовано природу диктаторів та авторитарного стиля керівництва як захисного механізму, що найбільш притаманний особистостям з підвищеною егоцентричною авторитарною спрямованістю у взаємодії. Зазначені характеристики обумовлюють низьку спрямованість на співробітництво, знижений самоконтроль у сфері ділових стосунків, гіпертрофовану чутливість до негативних, загрозливих факторів соціального оточення, що призводить до порушення цілісності та гармонійності внутрішнього світу особистості і може негативно позначитися на почутті внутрішньої свободи професіонала.

Крім того, було проаналізовано особливості взаємозв'язку внутрішньої свободи особистості та лідерського потенціалу майбутніх психологів із закладів вищої освіти державної та приватної форм власності (рис. 2).

З рис. 2 видно, що показники внутрішньої свободи майбутніх психологів є вищими для майбутніх фахівців, які навчаються в закладах освіти приватної форми власності. Особливо яскраво такі відмінності проявляються для студентів з високим рівнем лідерського потенціалу, якому відповідають вищі показники внутрішньої свободи студентів із закладів вищої освіти приватної форми власності ніж із державних ЗВО. Це можна пояснити більш інноваційним змістом та формами підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти приватної форми власності, у яких підтримуються і стимулюються уміння бути нестандартним, оригінальним, схильним до нешаблонного мислення, бути зразком для наслідування, здатним мотивувати одногрупників на реалізацію власних ідей, підтримувати групові норми та цінності.

Рис. 2. Особливості взаємозв'язку внутрішньої свободи особистості та лідерського потенціалу майбутніх психологів із закладів вищої освіти державної та приватної форм власності

Натомість, для майбутніх психологів із закладів вищої освіти приватної форми власності, схильних до диктату, показники внутрішньої свободи є значно нижчими, ніж для студентів із закладів освіти державної форми власності ($p < 0,05$). Можливим припущенням стосовно природи установлених відмінностей може слугувати бажання досліджуваних понад усе утримувати лідерські позиції у групі, що робить їх залежними від чужої думки, а в складних ситуаціях життя призводить до втрати впевненості у собі.

Висновки. Таким чином, проведений теоретичний аналіз наукових досліджень виявив, що внутрішня свобода особистості визначається і розкривається через поняття: усвідомленої необхідності, вільного вибору, творчості, спонтанності, волі, незалежності, самовизначення, активності, можливості подолання, виходу за рамки власних кордонів, рефлексії й тим самим може бути пов'язана з лідерським потенціалом особистості.

За результатами емпіричного дослідження установлені: 1) недостатні рівні прояву як внутрішньої свободи, так і лідерського потенціалу майбутніх психологів; 2) прямий, статистично значущий зв'язок між зазначеними феноменами; 3) більш високі показники внутрішньої свободи й лідерського потенціалу в майбутніх психологів, які навчаються в закладах вищої освіти приватної форми власності.

У зв'язку з цим одним зі шляхів вирішення заявленої в нашому дослідженні проблеми є розробка і застосування таких методів, прийомів і засобів в процесі навчання, які б сприяли розвитку якостей, необхідних для подальшого самоствердження майбутніх психологів у житті та професійній діяльності, зокрема, розвитку лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі навчання у закладах вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень. Перспективною лінією наукових пошуків може стати подальший теоретичний розвиток психологічного змісту поняття «внутрішньої свободи»

майбутнього психолога» як необхідної умови психологічного здоров'я особистості, зростання її лідерського потенціалу, саморозвитку та самореалізації. Є також необхідність у ґрунтовному вивченні організаційно-психологічних умов розвитку як внутрішньої свободи особистості фахівців різних спеціальностей, так і їх лідерського потенціалу.

Література

1. Бояцис, Р., & Макки, Е. (2007). *Резонансное лидерство: самосовершенствование и построение плодотворных отношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии*. Москва: Альпина Бизнес Букс. Серия «Классика Harvard Business Review».
2. Братусь, Б. С. (1997). Образ человека в гуманитарной, нравственной и христианской психологии. *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии*; ред.: Д. А. Леонтьев, В. Г. Щур. Москва: Смысл, 67–91.
3. Гронский, А. В. (2018) О концептах авторитарной и тоталитарной личности. *Журнал практической психологии и психоанализа*, 1. <https://psyjournal.ru/articles/o-konceptah-avtoritarnoy-i-totalitarnoy-lichnosti>
4. Гура, Т. В., & Пономарьов, О. С. (2016). Соціальні та психологічні вимоги до особистості керівника та характеру його мислення. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 34, 90–102. Кам'янець-Подільський: Аксіома.
5. Дмитриева, В. А. (2011). Психологические особенности лидерства и возможности его развития. *Современная социальная психология: теоретические подходы и прикладные исследования*, 2 (11). Взято з <https://onto.ru/public/publications/235/>
6. Калашникова, С. А. (2011). *Теоретико-методологічні засади професійної підготовки управлінців-лідерів в умовах сучасних суспільних трансформацій*. Дис. д-ра пед. наук. Київ.
7. Москаленко, Д. Н. (2014). *Феномен свободи в соціокультурному просторі трансформуючогося общества*. Автореф. дисс. канд. филос. наук. Ставрополь.
8. Немов, Р. С. (1998). Психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн. Кн. 3: *Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики*. 3-е изд., (с. 512–517). Москва.
9. Салихова, И. С., & Антипова, Д. А. (2014). Лидерство как инновационный управленческий феномен в деятельности современных корпораций. *Вестник московского государственного областного университета. Серия: экономика*, 2, 49–57.
10. Сердюк, Л. З. (2017). *Психологічні основи самодетермінації особистості в концепції внутрішньої свободи Г. О. Балла. О. В. Завгородня, В. Л. Зликов (Ред.), Гуманний розум: зб. ст., присвячених пам'яті Георгія Олексійовича Балла: Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України; уклад. С. О. Лукомська, О. В. Федан. Київ: Пед. думка.*
11. Чернобровкіна, В. А. (2015). Внутрішня свобода особистості: досвід психологічного дослідження. *Наукові записки Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 175, 47–52.
12. Чернобровкіна, В. А. (2012). *Психологія особистісної свободи*. Луганськ: ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка».
13. Amram, J. Y. (2020). *The contribution of emotional and spiritual intelligences to effective business leadership*. Dis. of PhD in Clinical Psychology. Palo Alto, California: Inst. of Transpers. Psych. https://intelligensi.com/wp-content/uploads/2020/07/EI_and_SI_in_Leadership_Amram_Dissert.pdf
14. Bertsch, A., Nguyen, H. T. H., Alford, A., Baran, W., Ondracek, J. & Reynen, J (2017). Exploring the Relationship Between Personality and Preferred Leadership. *Journal of Leadership, Accountability and Ethics*, 14(1), 32–45.
15. Bischoff, W. (2020). *Authentic Leadership. A Challenge of the Future for the Water Management Sector*. Dipl. Psych.. Taken from: <https://humancultureacademy.com/wp-content/uploads/2020/02/Auth.Leadership.pdf>
16. Blanchard, K., Fowler, S. & Hawkins, L. (2005). *Self-leadership and the one-minute manager*. New York, NY: Polvera Publishing.
17. Bondarchuk, O. (2018). The features of teachers' inner freedom with different levels of psychological safety of their educational environment. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки*, 7(36), 9–20.
18. Karabuschenko, N. B., & Petrovskaya, M. V. (2019). *Psychological Characteristics of Leadership as a Component of the Elitism of Personality. Advances in Economics, Business and Management Research*, (1st International Conference on Emerging Trends and Challenges in the Management Theory and Practice, ETCMTP), 119, 121–124.
19. Sen, A. K. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development*, 6(2), 151–166.

References

1. Bojancis, R., & Makki, E. (2007). *Rezonansnoe liderstvo: samovershenstvovanie i postroenie plodotvornyh odnoshenij s ljud'mi na osnove aktivnogo soznaniya, optimizma i jempatii* [Resonant leadership: self-improvement and building fruitful relationships with people based on active consciousness, optimism and empathy]. Moskva: Alpina Biznes Buks. Serija «Klassika Harvard Business Review» [in Russian].
2. Bratus, B. S. (1997). Obraz cheloveka v gumanitarnej, нравstvennoj i hristianskoj psihologii [The image of man in humanitarian, moral and Christian psychology]. *Psihologija s chelovecheskim licom: gumanisticheskaja perspektiva v postsovetsoj psihologii*; red.: D. A. Leontev, V. G. Shhur, Moskva: Smysl, 67–91 [in Russian].
3. Grons'kij, A. V. (2018). O konceptah avtoritarnoj i totalitarnoj lichnosti [The concepts of authoritarian and totalitarian personality]. *Zhurnal prakticheskoy psihologii i psihoanaliza*, 1, <https://psyjournal.ru/articles/o-konceptah-avtoritarnoy-i-totalitarnoy-lichnosti> [in Russian].
4. Hura, T. V., & Ponomarov, O. S. (2016). Sotsialni ta psykholohichni vymohy do osobystosti kerivnyka ta kharakteru yoho myslennia [Social and psychological requirements for the personality of the leader and the type of his/her thinking]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zb. nauk. pr. Kamianets-Podil'skoho natsional'nogo universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 34, 90–102. Kamianets-Podil'skyi: Aksioma [in Ukrainian].
5. Dmitrieva, V. A. (2011). Psihologicheskie osobennosti liderstva i vozmozhnosti ego razvitiya [Psychological features of leadership and opportunities for its development]. *Sovremennaja social'naja psihologija: teoreticheskie podhody i prikladnye issledovaniya*, 2(11). Vzgljato z <https://onto.ru/public/publications/235/> [in Russian].
6. Kalashnykova, S. A. (2011). *Teoretyko-metodologicheskie zasady profesiinoj pidhotovky upravlyntsiy lideriv v umovakh suchasnykh suspilnykh transformatsii* [Theoretical and methodological principles of managers-leaders' professional training in the conditions of modern social transformations]. Dys. d-ra ped. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
7. Moskalenko, D. N. (2014). *Fenomen svobody v sociokul'turnom prostranstve transformirujushhegosja obshchestva* [The phenomenon of freedom in the socio-cultural space of a transforming society]. Avtoref. diss. kand. filos. nauk. Stavropol' [in Russian].
8. Nemov, R. S. (1998). Psihologija: uchebnik. Kn. 3: Psihodiagnostika. Vvedenie v nauchnoe psihologicheskoe issledovanie s jelementami matematicheskoy statistiki [Psychology: textbook. Book 3: Psychodiagnostics. Introduction to scientific psychological research with elements of mathematical statistics]. 3-e izd., (s. 512–517). Moskva [in Russian].
9. Salihova, I. S., & Antipova, D. A. (2014). Liderstvo kak innovacionnyj upravlencheskij fenomen v dejatel'nosti sovremennykh korporacij [Leadership as an innovative managerial phenomenon in the activities of modern corporations]. *Vestnik moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Serija: jekonomika*, 2, 49–57 [in Russian].
10. Serdiuk, L. Z. (2017). Psykholohichni osnovy samodeterminatsii osobystosti v kontseptsii vnutrishnoi svobody H. O. Balla [Psychological bases of personal self-determination in the G.O. Ball's concept of internal freedom]. O. V. Zavorodnia, V. L. Zlykov (Red.), *Humanni rozum: zb. st., prysviachenykh pamiaty Heorhii Oleksiiovycha Balla*; In-t psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy; ukлад. S. O. Lukomska, O. V. Fedan. Kyiv: Ped. Dumka [in Ukrainian].
11. Chernobrovkina, V. A. (2015). Vnutrishnia svoboda osobystosti: dosvid psykholohichnoho doslidzhennia [Inner freedom of the individual: the experience of psychological research]. *Naukovi zapysky Nats. un-tu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota*, 175, 47–52 [in Ukrainian].
12. Chernobrovkina, V. A. (2012). *Psykhologhiia osobystisnoi svobody* [Psychology of personal freedom]. Luhansk: DZ «Luh. nats. un-t im. T. Shevchenka» [in Ukrainian].
13. Amram, J. Y. (2020). The contribution of emotional and spiritual intelligences to effective business leadership. Dis. of PhD in Clinical Psychology. Palo Alto, California: Inst. of Transpers. Psych. https://intelligensi.com/wp-content/uploads/2020/07/EI_and_SI_in_Leadership_Amram_Dissert.pdf
14. Bertsch, A., Nguyen, H. T. H., Alford, A., Baran, W., Ondracek, J. & Reynen, J. (2017). Exploring the Relationship Between Personality and Preferred Leadership. *Journal of Leadership, Accountability and Ethics*, 14(1), 32–45.
15. Bischoff, W. (2020). *Authentic Leadership. A Challenge of the Future for the Water Management Sector*. Dipl. Psych. Taken from: <https://humancultureacademy.com/wp-content/uploads/2020/02/Auth.Leadership.pdf>
16. Blanchard, K., Fowler, S. & Hawkins, L. (2005). *Self Leadership and The One Minute Manager*. New York, NY: Polvera Publishing.
17. Bondarchuk, O. (2018). The features of teachers' inner freedom with different levels of psychological safety of their educational environment. *Visnyk pisladiplomnoi osvity. Seriya «Sotsialni ta povedinkovi nauky*. 7(36), 9–20.
18. Karabuschenko, N. B., & Petrovskaya, M. V. (2019). Psychological Characteristics of Leadership as a Component of the Elitism of Personality. *Advances in Economics, Business and Management Research, (1st International Conference on Emerging Trends and Challenges in the Management Theory and Practice, ETCMTP)*, 119, 121–124.
19. Sen, A. K. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development*, 6(2), 151–166.

Chausova, Tetiana. Internal freedom as a value basis for the development of future psychologists' leadership skills

Introduction. The problem of development of future psychologists' internal freedom and leadership qualities as their key features has grown in importance in today's conditions.

Aim: to study the features of internal freedom as a value basis for the development of future psychologists' leadership skills in general and in higher education institutions of various forms of ownership in particular.

Methods. Questionnaires and mathematical statistics.

Results. Future psychologists' inner freedom and leadership potential are quite weak. There are associations between future psychologists' inner freedom and their leadership potential in general and the ownership type of their higher education institution.

Conclusions. The obtained results can be used in future psychologists' leadership qualities development training in higher education institutions.

Key words: leadership, leadership qualities, future psychologists, inner freedom of the individual, higher education institution of private and state ownership.

Відомості про автора

Чаусова Тетяна Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку, Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Київ, Україна.

Chausova, Tetiana, PhD, Associate Professor of the Chair of Psychology, State Higher Educational Institution «University of Educational Management» of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: tvchausova@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9005-9089>

Отримано 14 жовтня 2020 р.
Рецензовано 16 листопада 2020 р.
Прийнято 20 листопада 2020 р.